

1

Ze had alles gehoord: van het begin tot het einde. Zoals afgesproken was hij met de laatste tram naar huis gekomen. Ze had naar zijn voetstappen op het trottoir geluisterd, want die herkende ze uit duizenden. De buitendeur viel met een klap in het slot en ze hoorde hoe hij de trappen op liep, met zijn sleutels rinkelde, de grendels voor de deur schoof. Gestommel bij de kapstok, zijn sappige rokershoest, gekraak van de parketvloer. Na een paar minuten rook ze de geur van koffie en sigaretten. Hij zou nu wel aan de keukentafel zitten en in de krant bladeren. Even later kletsten zijn blote voeten langs haar kamer. De wieltjes van zijn bureaustoel rolden over het parket en zijn computer startte op met een zacht piepje. Hij begon te tikken, niet snel en driftig, zoals gewoonlijk, maar langzaam en nadrukkelijk, alsof hij ergens naar zocht.

Ze stond op en trok haar ochtendjas aan, een moederdagcadeau van jaren geleden. Het heldere groen was verschoten en er zat een winkelhaak in de rechterzak. Hoewel het geen enkele moeite was, kon ze zich er maar niet toe zetten de scheur te repareren. Misschien had dat wel te maken met hoe ze aan de dingen hechtte, had haar zoon wel eens gezegd. Of misschien juist met haar liefde voor de niet-dingen, zoals zo'n gat in haar ochtendjas. En nu werd de scheur met de week groter en begon ze spul-

len kwijt te raken die ze altijd in haar zakken bewaarde: haarspelden, papieren zakdoekjes en tubetjes antirimpelcrème. Onwillekeurig gleden haar vingers naar het gat in de badstof. Ze knoopte de ceintuur om haar middel en liep blootsvoets naar de keuken. De sigarettenrook zweefde nog in de ruimte, de asbak stond op tafel met peuk en al. Afwezig zette ze hem op het aanrecht. Ze bladerde in de krant, maar die had vandaag niets bijzonders te melden: nieuws van een doodgewone dag aan het begin van een doodgewone zomer. Het mooie weer zou aanhouden, al kon er vannacht een bui vallen. Ze sloeg de krant dicht en opende het raam op een kier. De stem van de onderbuurvrouw klonk over de binnenplaats, helder en zangerig.

Boven de daken aan de overkant was een dunne maan opgekomen en de magere sikkel kleurde de nachthemel zilverblauw. Ze luisterde naar de geluiden van de stad. Motoren bromden over de rondweg. Ergens in de verte reden ambulances af en aan. Studenten keerden terug van een feest, de jongens zongen smartlappen, de meisjes lachten er hoog doorheen. Ze ademde de geuren van de zomer in. Misschien moest ze eens plantenbakken op de binnenplaats neerzetten, om dat bloemige vast te houden. En dan korte metten maken met al het vuil. Mensen namen niet eens de moeite meer om hun vuilniszakken in de containers te gooien, ze kieperden alles zo uit het raam.

Kijk nu, daar had je de zwerfhond, die kon zeker ook niet slapen. Ze pakte een paar sneden oud brood, zette het raam wijd open en wierp het brood met een boog naar buiten. Bij wijze van dessert gooide ze er een stuk droge

worst achteraan. Julia Nowak die menseneten aan een hond voert, wie had dat ooit kunnen denken. Ze hoorde zijn nagels tikken op het plaveisel en het gesmak waarmee hij zijn maaltijd naar binnen schrokte. Hij keek omhoog. Zijn snorharen glansden en het licht uit het keukenraam weerkaatste in zijn gele ogen. Was dat nu dankbaarheid, of bedelen?

Plassen. Handen wassen. En ze kon de flessen vast buitenzetten, dan hoefde ze niet zo vroeg op. De laatste tijd hoorde ze de melkboer al voor zessen. Op een stuk papier noteerde ze de bestelling: 1 yoghurt, 1 halfvolle melk, ½ karnemelk. Ze opende de deur, zette de lege flessen in een hoek van de hal, en legde het briefje ernaast. Deur op slot, grendels dicht.

Zou ze even bij hem aankloppen, hem welterusten zeggen? Het was zo'n mooie avond, ze konden misschien samen wat drinken, ze had nog een staartje Żubrówka in de koelkast staan. Jammer dat ze daar een afspraak over hadden. Deur gesloten, niet storen. Het was stil geworden, hij was opgehouden met tikken, misschien zocht hij iets op in een boek of zat hij aantekeningen te maken.

Pas toen ze weer in bed lag voelde ze hoe koud haar voeten waren. Ze stond op en zocht in een la tot ze een paar dikke wollen sokken vond. Ze schudde de kussens op, rolde zich in het dekbed, en keek op de wekker. Het was net middernacht geweest. In zijn kamer was het nog steeds stil. Nu zou ze eindelijk kunnen inslapen.

Ze schrok ervan: een dreun waar de vloer van trilde. Gerinkel van glas, dingen die op de grond kletterden, de wiel-tjes van de bureaustoel. Ze had geen seconde te verliezen,

wierp het dekbed van zich af, schoot haar ochtendjas aan, struikelde over een hoek van het kleed, rukte aan de deur, stormde de gang op, hoe lang was het geleden dat ze zo hard had gelopen, en zo ver, eindelijk kwam ze bij zijn kamer aan, op het moment dat ze de deur opende begon er in de verte iemand te gillen en zij, zij viel op haar knieën naast hem neer en wierp zich over hem heen, haar hoofd op de voeten van haar eniggeboren zoon.

2

Toen ze tot zichzelf kwam, was het gillen weggestorven in de zomernacht. Het enige wat ze hoorde was het gedruis van de stad en daar probeerde ze houvast aan te vinden: een verre tram, haastige voetstappen op het trottoir, iemand die de deur van de nachtwinkel achter zich dichttrok. Maar hoe ze ook haar best deed, ze steeg weer op, zweefde weg, kon zich net vastgrijpen aan de zangerige klanken van de benedenbuurvrouw en landde opnieuw, in sneeuw leek het wel, zo koud als het hier was. Even dacht ze de natte tong van de zwerfhond op haar gezicht te voelen, maar het was haar eigen hand die haar ogen bedekte.

Na een tijd hoorde ze iemand klappertanden. Het ging vergezeld van een beven dat zo heftig was dat ze zich niet kon bedwingen en zelf ook begon te rillen, haar benen, haar armen, haar hele lichaam schudde mee. Slaapdronken begon ze om zich heen te zoeken, tot ze zich realiseerde dat ze op

de kale vloer lag, alleen, en dat ze het zelf was die het zo koud had dat ze niet kon ophouden met beven. Haar nachthemd was tot ver boven haar knieën opgekropen en ze lag verstrengeld in haar ochtendjas. Ze moest opstaan, ze zou nog kouvatten zo. Ze tastte over het gladde parket. Wat deed ze hier, op de parketvloer in de kamer van haar zoon? En hoe kwam ze erbij, dat er niemand naast haar lag? Hier was hij, Roman, haar eigen zoon, en ze lag zo dicht naast hem dat ze zijn voeten kon beetpakken.

Ze kwam langzaam overeind en bewoog haar hoofd, voelde aan haar nek. Haar oren suisden. Voorzichtig probeerde ze haar armen uit, haar benen, om er zeker van te zijn dat ze niets had gebroken. Ze kroop naar het bureau en hees zich er moeizaam aan op. Er was niets met haar aan de hand, behalve die vreemde duizeligheid. En alles was er nog: de boeken, het bureau, de slaapbank, de bloemen in de vitrage die zacht heen en weer bewoog voor de balkondeuren. Ze keek verbaasd omlaag, naar haar zoon, en naar haar eigen benen, die ineens oudevrouwenbenen waren geworden, bleek en dun en met nare grijsblauwe aderen. Meteen werd ze weer door een duizeling bevangen. Ze haalde een paar keer diep adem, streek haar nachthemd glad, wikkelde de ochtendjas opnieuw om zich heen en knoopte de ceintuur stevig vast. Nu eerst een glas water drinken. Op weg naar de keuken moest ze zich vastgrijpen aan boekenplanken en deurposten om haar evenwicht te bewaren. Ze wierp een blik op de klok die boven de keukendeur hing. Het was nog geen halfeen en toch leek het wel uren geleden dat haar zoon was gevallen. Ze zeeg neer op een stoel en zo bleef ze zitten, haar handen om het tafelblad geklemd, haar hoofd tussen de knieën, tot die vreem-

de lichtheid plaats begon te maken voor iets anders. Iets waar ze nog geen woorden voor had.

Na een tijd stond ze op. Ze zette het keukenraam wijd open en leunde over de vensterbank naar buiten. De maan was een paar meter opgeschoven en hing hoog aan de hemel achter ragfijne wolken. De zwerfhond liet zich niet zien, al hoorde ze hem scharrelen tussen de vuilcontainers. Ze pakte een glas uit de kast, vulde het met water en dronk het langzaam leeg. Daarna spoelde ze het glas om, droogde het af, ruimde het op, haalde een doekje over de keukentafel, legde de krant recht, sloot het raam, waste haar handen: treuzelend bij elke handeling. Pas toen ze niets meer kon bedenken keerde ze naar Roman terug.

Ze knielde bij hem neer en nam zijn voeten in haar handen. Aandachtig bekeek ze zijn rechtervoet, die groter was dan de linker, die vreemde erfenis van haar voorvaderen. Haar handen streelden zijn tenen, zijn voetzolen, schuurden langs het eelt op de hielen, gleden onder zijn broekspijpen langs botten en spieren waarvan ze de namen niet kende. Ze pakte zijn handen, kuste zijn vingers en legde zijn armen naast zijn lichaam neer, de handpalmen plat op de grond. Zijn zachte buik was nog warm en ze sjarde aan zijn T-shirt, pulkte aan de knoopjes van zijn overhemd, trok het glad en stopte de uiteinden ervan in zijn broek. Ze friemelde in het zachte driehoekje onder zijn hals en legde haar hoofd op zijn borst.

Pas toen durfde ze naar zijn gezicht te kijken. Zijn ogen starden nietsziend in de richting van het plafond. Ze liefkoosde zijn mond en het spleetje tussen zijn tanden. Het leek wel alsof de woorden nog op zijn tong lagen te wach-

ten tot hij zou gaan spreken. Hij glimlachte, licht ironisch. Ze voelde aan zijn hals, zoals ze op de televisie wel eens had gezien, maar ze kon geen teken van leven ontdekken. Nu was er nog maar één manier om het te weten te komen.

Ze stond op om de fles Żubrówka uit de koelkast te pakken en in de badkamer plukte ze ergens een handvol watten vandaan. Weer knielde ze neer naast haar zoon. Voorzichtig goot ze een scheutje wodka op de watten, waarmee ze zijn lippen beroerde, eerst, om hem niet aan het schrikken te maken, heel voorzichtig, toen steeds ongeduldiger, paniekerig bijna. Waarom was hij zo stil, en zo wit, ze moest toch op zijn minst een paar woorden uit zijn mond tevoorschijn kunnen toveren? Haar handen trilden nu zo dat ze het laatste restje wodka per ongeluk over zijn gezicht goot. Als ze haar adem in zijn neus zou blazen, of als ze hem bij zijn schouders zou pakken en hem op zou richten, misschien zou ze dan nog iets kunnen veranderen, of –

Met een klap liet ze zijn hoofd op de houten vloer vallen. Ze nam zijn gezicht in haar handen en kuste zijn ogen. Na een korte aarzeling maakte ze zich zo lang mogelijk en ging boven op hem liggen, haar wang in zijn hals, haar voeten tegen zijn enkels, haar handen op de zijne.

Het liefst was ze in slaap gevallen, maar omdat ze weer begon te klappertanden, stond ze op. Ze nam plaats aan het bureau van Roman en keek zijn kamer rond. Ooit had ze daarvan gedroomd, van een zoon met een schrijftafel in een kamer vol boeken, van iemand die helemaal van haar was, van een kind met een toekomst. Afwezig tekende ze met haar wijsvinger figuurtjes op het tafelblad. Gek, dat ze nu zo rustig was. En dat ze precies wist wat haar te doen

stond. Ze trok de telefoon naar zich toe en belde het alarmnummer. Er werd meteen opgenomen.

‘Alarmcentrale Warschau Centrum.’ De stem leek van heel ver te komen. ‘Politie, brandweer of ambulance?’

‘Mijn zoon –’ begon ze, maar meer woorden kwamen er niet, hoezeer ze het ook probeerde.

‘Alarmcentrale Warschau Centrum,’ herhaalde de man aan de andere kant van de lijn. ‘Politie, brandweer of ambulance?’

Nu kwamen er wel geluiden uit haar mond, maar die klonken niet als woorden. Ze sloeg haar handen voor haar gezicht om ze tegen te houden. De telefoon kletterde op de grond en toch praatte de stem maar door, politie, brandweer, ambulance, het leek wel een bandje. Ze boog zich voorover om het toestel op te rapen en ging weer op de bureaustoel zitten. Per ongeluk drukte ze de verkeerde toets in. De verbinding werd verbroken. Toen haar handen niet meer zo beefden, probeerde ze het nog een keer.

‘Alarmcentrale Warschau Centrum. Politie, brandweer of ambulance? Mevrouw? Kunt u zich melden? Goede morgen? Mevrouw?’ Gek, het leek wel alsof hij ongerust klonk, en toch was hij maar een vreemde. En het was toch ook nog lang geen ochtend?

‘Hoe laat is het?’ wist ze uit te brengen, maar meteen realiseerde ze zich dat ze die vraag helemaal niet wilde stellen. Wat klonk haar stem trouwens raar. Ze leek de buurvrouw wel. ‘Heel even,’ zei ze. ‘Ik heb heel lang voor hem – ik moet nu even –’ Ze legde de telefoon op het bureau, wilde weglopen, pakte het toestel weer op, keek ongeloofig naar de vragen die nog steeds uit het apparaat tevoorschijn kwamen.

Toen nam ze een besluit.

‘Ik heb me vergist,’ zei ze. ‘Het spijt me, dat ik u gestoord heb, bedoel ik. Mijn excuses. Ik ben nog niet zover. Goedenacht.’ Ze beëindigde het gesprek en legde de telefoon terug op het bureau. Ze ging weer aan de keukentafel zitten en keek naar beneden, de binnenplaats over. Haar ogen zochten de zwerfhond en even dacht ze zijn gescharrel te horen, maar er was geen spoor van hem te bekennen. Het leek wel of hij was zoekgeraakt tussen de vuilcontainers.

Het was een wonderlijke bevalling geweest. Haar zoon werd al met de eerste wee geboren, een wee overigens die nauwelijks een naam mocht hebben, het was meer een zacht trillen geweest – alsof er iemand aan het kloppen was op de binnenkant van haar buik. Het was midden op de dag toen het gebeurde, ze liep net de binnenplaats op toen ze dat vreemde kloppen voelde. Zijn voeten kwamen eerst, hevig trappelend, alsof hij niet kon wachten om aan het leven te beginnen. Een paar seconden later was het hele kind uit haar buik gevallen. Ze had zich nog net op tijd kunnen bukken om het op te vangen en daar lag het in haar armen: een geschenk.

Het was 16 juni 1957, ze was nog geen dertig, en Warschau was nog steeds niet van de oorlog bekomen. Vanaf het balkon kon je de ruïnes zien die de oorlogsjaren hadden achtergelaten, maar deze woning was merkwaardig genoeg voor al het geweld gespaard gebleven. Met de elegante hoge kamers, de gestucte plafonds en de gietijzeren balustrades herinnerde het appartement aan de jaren dat de stad nog een bruisende metropool was, het Parijs van het Noorden. Dat waren de jaren waarin zijzelf geboren was, een eeuwigheid geleden. Als ze ooit zou vertellen

wat er sindsdien met haar gebeurd was, zou niemand haar geloven. En zij, zij had nog geluk gehad. Het had ook heel anders met haar kunnen aflopen. Dan was ze nooit teruggekomen. Dan was Roman nooit geboren.

Ze stond op, opende het raam, en leunde over de vensterbank naar buiten. Het moest even geregend hebben: de daken glinsterden in het licht van de dunne maan, die af en toe schuilging achter steeds dikkere wolken. Het regennat drong via de mouwen van haar ochtendjas door tot haar onderarmen. Ze huiverde.

In Romans kamer lag overal koffiedrab. Zijn mobiele telefoon was van het bureau gevallen en de vloer was bezaaid met glasscherven. Het was een wonder dat ze zich niet had bezeerd.

‘Scherven brengen geluk,’ zei ze, terwijl ze de rommel observeerde. Ze schrok van haar eigen stem, een vreemde, doffe klank die niet thuishoorde in de kamer van haar zoon. Ze raapte de restanten van het mobieltje op en legde ze op het bureau. Pas nu zag ze wat een chaos er ook daar heerste, alsof hij tijdens zijn val nog had geprobeerd houvast te zoeken bij papieren en snuisterijen. De computer bromde zacht en op het scherm schoten sterren en planeten voorbij. De tafel was bezaaid met losse aantekeningen, systeemkaarten, stukken papier die hij uit schriften had gescheurd. Gek, dat was haar zojuist helemaal niet opgevallen toen ze had zitten bellen. Ze kon het allemaal niet lezen nu, zo zonder bril. Ze raapte de papieren bij elkaar en maakte er een nette stapel van. De lege wodkaflles zette ze naast de afvalbak in de keuken. Met een emmer sop en haar schoonmaakspullen keerde ze terug naar zijn kamer.

Behoedzaam veegde ze het glas op. De scherven verpakte ze in een oude krant, die ze ook naast de pedaalemmer legde. Daarna dweilde ze de vloer van de hele kamer tot het parket begon te glanzen. Ze bracht de spullen terug naar de keuken, gooide de krant met de glasscherven in de pedaalemmer, en waste haar handen.

Even later stond ze besluiteloos voor de linnenkast en nu was het de geur van lavendel die haar zo duizelig maakte dat ze zich aan de kastdeur moest vasthouden om niet te vallen. Ze zocht een hagelwitte gesteven sloop uit en nam een kussen van haar bed. Met het verschoonde kussen knielde ze neer naast haar zoon. Ze schudde het een paar keer op voordat ze het onder zijn hoofd schoof. Het stond bijna feestelijk, dat donkere haar op het witte kussen.

3

In de keuken zette ze de ketel op het vuur. Ze deed twee scheppen koffie in een glas en toen het water kookte goot ze het op, op zijn Turks, net zoals haar zoon dat ook altijd deed. Met de koffie nam ze weer plaats op de slaapbank en ze begon zich af te vragen hoe je dat eigenlijk moest doen, waken. Haar andere doden waren altijd zomaar weggeraakt, alsof dat veel gewoner was. Haar zusje: achtergebleven in de rivier, tijdens hun vlucht naar het oosten. Haar vader: in de oorlog uit hun leven verdwenen. De man die ze wilde vergeten: een dode die niet de hare was. Maar nu met haar zoon was alles anders. Het was geen impuls

geweest dat ze het gesprek met de hulpdiensten had verbroken, al had ze geen idee wat ze van deze nacht kon verwachten. Ze keek de kamer rond, naar de boekenkasten, de vitrage, de balkondeuren. Het leek wel alsof er naast het bureau nog een vergeten glasscherf lag te glinsteren. Pas toen ze een slok van haar koffie nam drong het tot haar door dat ze iets vreemds had gezien. In de vuilnisbak. Iets wat daar helemaal niet hoorde. Ze zette het glas op de leuning van de bank, liep terug naar de keuken en opende met haar voet de pedaalemmer. Daar lag het, onder de kranten met de glasscherven, boven op de aardappelschillen: het kartonnen kaartje dat meer dan veertig jaar op de deur van zijn kamer had gehangen. Met haar vingertoppen pakte ze het uit de vuilnisbak en met de mouw van haar ochtendjas veegde ze het schoon. Als geen ander wist ze wat er op het kartonnetje geschreven stond en de grote hanenpoten kon ze ook zonder bril wel lezen.

Je hoorde wel eens dat mensen het voorvoelden dat ze zouden sterven. Dat ze ineens hun zaken op orde begonnen te brengen. Dat ze spullen weggooiden, afscheid namen, een laatste brief schreven. Dat ze dingen verborgen, omdat ze hun nabestaanden er niet mee wilden belasten. Ze streelde het stukje papier. De geur van het zurige karton overheerste de stank van aardappelschillen, visgraten, worstenvellen. Ze nam het mee naar zijn kamer en ging weer op de slaapbank zitten, het kartonnetje in haar schoot. Hoe oud was hij geweest, toen hij zijn museum was begonnen? Acht? Negen? Ze zag het nog voor zich. Met een veel te zware hamer en een grote spijker had hij het opschrift op de deur van zijn kamer getimmerd.

MUSEUM

TOEGANG: 10 GROSZY (ZONDER RONDLEIDING),
5 GROSZY (MET RONDLEIDING)

‘Je hebt je vergist,’ had ze gezegd.

Hij las het bordje nog eens hardop voor: ‘Museum. Toegang 10 groszy zonder rondleiding, 5 groszy met rondleiding.’

‘Niet waar,’ zei hij. ‘Het klopt precies.’

‘Nee hoor,’ zei ze. ‘Je hebt je vergist in de prijzen. Dat kan toch niet, dat het met een rondleiding goedkoper is?’ Hij keek haar aan, verbaasd over zoveel domheid.

‘Natuurlijk wel! Dan kan ik ze toch overal van alles over vertellen? Dan is het toch veel leuker voor mij, als de mensen een rondleiding nemen? Dan moet ik dat toch goedkoper maken?’

Het was een logica waar ze niet tegenop kon. Al snel waren er vriendjes gekomen die hij door zijn collectie had rondgeleid. De vreemdsoortige objecten die hij liet zien en de eindeloze verhalen die hij daarbij vertelde verveelden hen al snel, en de een na de ander haakte af. Maar anderen, zoals mijnheer Polakowski, waren tot de vaste bezoekers van het museum gaan behoren. En mijnheer Polakowski betaalde altijd trouw zijn vijf groszy, met soms een fooi in de vorm van een sinaasappel, een reep hazelnootchocolade, of andere lekkernijen die toen nauwelijks te krijgen waren. Ook de buurvrouw had het museum bijna dagelijks bezocht. Uren konden ze samen in zijn kamer zitten en ze had zich altijd afgevraagd waar ze zo druk over zaten te praten, want ze had het mens nog nooit een zinnig woord horen zeggen.

In het begin had ze zijn verzamelwoede gefascineerd geobserveerd, maar na een paar maanden begon ze zich ongerust te maken over het karakter ervan. Ze had altijd gedacht dat jongetjes die musea oprichtten vooral geïnteresseerd waren in muizenschedels, oud hout, of onduidelijke potscherven. Maar kiezelstenen, zelfs honderden, duizenden kiezelstenen, allemaal vrijwel identiek aan elkaar, wat moest haar zoon ermee? En dan de dingen die hij aan haar vroeg, de gekste paraferalia zoals een haarlok, een ring die ze op de kermis had gewonnen, of een foto van zijn vader, terwijl hij heel goed wist dat hij geen vader had. Wat wilde hij eigenlijk van haar te weten komen? En waarom? Pas in de loop van de jaren was hij gaan inzien hoeveel weerstand zijn vragen bij haar opriepen, en was hij opgehouden haar ermee lastig te vallen. Maar ze had altijd het ongemakkelijke vermoeden gehad dat hij in haar geschiedenis was blijven graven.

Ze legde het kartonnetje terug op tafel en nam een slok van haar koffie.

‘Hoe kwam je er eigenlijk bij,’ mompelde ze, en ze keek naar haar roerloze zoon, ‘om een museum te beginnen? Waarom moest je zo nodig van alles bewaren? Al die rommel uit het verleden? Dacht je misschien dat je nog iets toe te voegen had aan al die herinneringen? Alsof de mensheid er niet al erg genoeg aan toe was, met veel te veel gedachtenissen die niemand voor zich kan houden en met al die verhalen die iedereen elkaar zo nodig moet vertellen?’ Ze keek zijn kamer rond, de kasten vol boeken, boeken die hoog opgetast op de grond lagen, in de vensterbanken, naast de balkondeuren.

Het enige museum dat haar het bezoeken waard leek

was een museum over gaten, een tempel voor de scheuren in de geschiedenis. In dat museum zou je juist alleen die scheuren zien waarin van alles was verdwenen, de mensen en hun vragen en verhalen. En misschien zou er ook een museum kunnen worden opgericht over mensen zonder verleden, of desnoods een museum over het onwaarschijnlijke geluk van juist die mensen die het gegeven is om zonder herinneringen door het leven te gaan.

Het mooiste voorbeeld van een museum over gaten in de geschiedenis had ze ooit in een catalogus van de Hermitage gezien. Haar zoon moest hem ergens hebben. Ze begon in de boekenkasten te zoeken, mompelde voor zich uit, Italië, Nederland, Rusland. Ja, hier stond hij. Ze pakte hem van de plank en begon erin te bladeren. De foto's moesten gemaakt zijn in de zomer van 1941, voordat het beleg van Leningrad was begonnen. Het Winterpaleis stond nog trots overeind aan die prachtige Neva. Maar dat was niet het beeld dat zoveel indruk op haar had gemaakt. Dat was de foto van de meest ideale museumzaal die ze zich maar kon voorstellen: een monumentale ruimte, met kroonluchters aan de plafonds, krullerige lambriseringen, en wanden gevuld met lege schilderijlijsten. Een tentoonstelling over leegte. Ze had er wel eens over gelezen: hoe alle kunstwerken uit de lijsten waren gehaald, ingepakt, en met treinen naar de Oeral waren getransporteerd. Daar werd alles op geheime plaatsen verborgen zodat het veilig was voor het oorlogsgeweld. Ze sloeg de catalogus dicht, zette hem terug in de kast en nam weer plaats op de slaapbank.

Bewaren, dacht ze, dat is niets voor mij. Hoe liever ik iets bij me wil houden, hoe sneller ik het verlies. Als iemand

mijn levensverhaal ooit nodig heeft voor een museum, dan zijn die paar woorden voldoende. Trouwens, dacht ze, en ze keek naar haar zoon, je hebt het zelf wel eens tegen me gezegd, hoe ik van de niet-dingen hou, van de leegte in de melkfles, van de ruimte tussen de bomen, van de binnenplaats achter de huizen, dat ik meer geef om de stilte tussen de woorden dan om de woorden zelf, en dat ik het zwijgen verkies boven de waarheid. Dat kon ook allemaal zo in een vitrine van het museum over scheuren in de geschiedenis. En verdomd, ik heb een zoon gebaard die helemaal geen scheuren wilde, een kind dat alles meesleepte naar zijn hol om aan God weet wie God weet wat voor verhalen te kunnen vertellen. Een zoon die vlak voor zijn dood aan het opruimen is geslagen en een kartonnetje uit zijn kindertijd in de vuilnisbak gooit, alsof hij iets te verbergen heeft. Zou dat echt zo zijn, dat hij zijn hele verzameling hier al die jaren heeft bewaard? Maar waarom dan die geheimzinnigheid? En waarom had hij dat opschrift weggegooid, juist vandaag? Ze dronk haar koffie op, nam het glas samen met het opschrift mee naar de keuken en hield het kaartje boven de pedaalemmer. Maar ze bedacht zich. Met een kordaat gebaar prikte ze het weer terug aan de spijker op de deur van zijn kamer.

4

Ze stond nog heel even te talmen voordat ze bij de slaapbank neerhurkte. Ze keek over haar schouder, hoe hij daar